

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

اللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰی مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَعَجِّلْ فَرَجَهُمْ

احكام

پایه هشتم

دوره اول متوسطه

ویژه مرحله آموزشگاهی مسابقات قرآن

وزارت آموزش و پرورش
معاونت پرورشی و فرهنگی
اداره کل قرآن، عترت و نماز

مقدمه

دانش آموز عزیز و گرامی
سلام علیکم

بخش مهمی از معارف دینی، قوانین رفتاری و احکام عملی است که وظیفه‌ی انسان را نسبت به فعالیت‌های فردی و اجتماعی وی مشخص می‌کند. لذا برای آشنایی هرچه بیشتر شما عزیزان با این احکام جزوه‌ی حاضر به صورت کلی تدوین گردیده است. بدیهی است جهت آشنایی بیشتر باید به رساله‌های توضیح‌المسائل مراجع بزرگوار مراجعه نمود.

آشنایی با احکام

بخشی از برنامه‌های دینی که وظیفه‌ی انسان‌ها را نسبت به کارهای شخصی و رفتارهای اجتماعی مشخص می‌کند، «احکام» یا «فقه» نام دارد. احکام دین به ما می‌آموزد که برخی از کارها را انجام بدهیم و از برخی دیگر دوری کنیم. برخی از غذاها را می‌توانیم بخوریم ولی بعضی دیگر را که برای ما ضرر دارد نباید بخوریم. احکام دین، چگونگی معاشرت با خویشاوندان، دوستان و سایر مردم و چگونگی استفاده از طبیعت را بیان کرده است.

آن‌گاه که حضرت محمد صلی الله علیه و آله به پیامبری خداوند انتخاب شدند، دستورهای دینی توسط ایشان برای مردم بیان می‌شد. پس از رحلت پیامبر خدا صلی الله علیه و آله پیشوایان دین، برنامه‌های اسلام را برای مردم بازگو می‌کردند و راه درست زندگی را به آنان نشان می‌دادند. آن روزها که مردم دسترسی به امامان داشتند، سؤال‌های خود را از آن‌ها یا از کسانی که آن‌ها مشخص می‌کردند می‌پرسیدند و مشکلات خود را برطرف می‌کردند و راه درست را از نادرست تشخیص می‌دادند، اما از زمانی که آخرین امام، یعنی حضرت مهدی (عج) از دیده‌ها پنهان شدند و مسلمانان دسترسی به امام معصوم ندارند، احکام و دستورهای دینی را از دانشمندان دین‌شناس که با «قرآن» و «حدیث» آشنایی کامل دارند یاد می‌گیرند و به آن‌ها عمل می‌کنند. همان‌طور که در سایر کارها، مردم نیازهای خود را با مراجعه به اهل فن (متخصص) برطرف می‌کنند؛ مثلاً هنگام بیماری به پزشک و برای ساختن منزل، به مهندس و معمار و بنا و برای تعمیر اتومبیل خود به تعمیرکار مراجعه می‌کنند. در مسایل دینی نیز باید به افراد متخصص و عالمان این رشته (مجتهد و مرجع تقلید) مراجعه کنند.

در احکام دین از کدام مجتهد پیروی کنیم؟

دانستیم که برای یادگیری احکام باید به «مجتهد» مراجعه کنیم ولی چون احکام دین بسیار مهم است، تنها مجتهد و متخصص بودن کافی نیست، زیرا مسایل دینی با مسایل پزشکی و معماری، تفاوت بسیار دارد، چون آن‌ها، تنها با زندگی دنیایی انسان سروکار دارد و برای سلامتی و راحتی انسان در این جهان، برنامه‌ریزی می‌کند، ولی احکام و مسایل دینی، زندگی دنیا و آخرت را مورد توجه قرار می‌دهد.

بنابراین در مسایل دینی باید از کسی پیروی کنیم که دانش و فهم و قدرت او در استخراج احکام اسلامی بیش از سایر مجتهدان باشد یعنی مجتهد اعلم.

رساله‌ی احکام

مجتهد، آنچه را که از «قرآن» و «حدیث» استفاده کرده، در کتابی به نام «رساله‌ی احکام» یا «رساله‌ی توضیح المسایل» می‌نویسد و کسانی که مجتهد نیستند با مطالعه‌ی

رساله‌ی مجتهد، با احکام دین آشنا می‌شوند و مسایل مورد نیازشان را فرا می‌گیرند لذا به خوبی‌ها عمل می‌کنند و از کارهای زشت و نادرست دوری می‌جویند.

احکام پنجگانه

مجموعه‌ی دستورهای اسلام که وظیفه‌ی ما را در زندگی و کارهای روزانه مشخص می‌کند، پنج دسته است:

۱. واجب: کارهایی که حتماً باید انجام دهیم؛ مانند نماز خواندن و روزه گرفتن.
 ۲. حرام: کارهایی که نباید انجام دهیم؛ مانند دروغ، دزدی و گران‌فروشی.
 ۳. مستحب: کارهایی که انجام آن‌ها بهتر است؛ مانند مسواک کردن دندان
 ۴. مکروه: کاری که انجام ندادن آن بهتر است، مانند خوردن غذای داغ و فوت کردن به غذا.
 ۵. مباح: به هر کاری که از نظر اسلام انجام دادن و انجام ندادن آن یکسان باشد «مباح» می‌گویند. مانند راه رفتن و نشستن.
- توجه: بر همه‌ی مسلمانان لازم است احکام مورد نیاز خود را یاد بگیرند، تا بتوانند به وظایف خود عمل کنند و زندگی شرافتمندانه و جامعه‌ای انسانی اسلامی براساس دستورهای خداوند داشته باشند.

نماز

یکی از کارهای واجب، نماز است. نماز، در بین واجبات اهمّیت زیادی دارد و نمازگزار، نزد خداوند، دارای مقامی است بس والا و ارزشمند.

نماز، بهترین شیوه‌ی ارتباط با خالق یکتا و جلوه‌ای از بندگی انسان در پیشگاه اوست. نماز، مانند نهر آبی است که نمازگزار، روزی پنج مرتبه خود را در آن شست‌وشو می‌دهد.

آمادگی برای نماز

داشتن طهارت و پاکیزگی

برای عبادت و بندگی در پیشگاه خداوند مهربان و به‌جا آوردن نماز، ابتدا باید خود را پاکیزه کرده، وضو بگیریم؛ یعنی - به‌دستوری که گفته می‌شود - دست و صورت خود را بشوئیم و با چهره‌ای شاداب، آماده‌ی نماز شوئیم.

امام رضا علیه السلام فرمود:

«کسی که به عبادت خدای بزرگ می‌ایستد، باید خود را از آلودگی‌ها پاک کند، از سستی و بی‌حالی دور باشد و با وضو، خود را برای سخن گفتن با خدای توانا، پاک و آماده سازد.»

البته در برخی موارد باید «غسل» کنیم، یعنی تمام بدن را بشوئیم. هرگاه نتوانیم وضو بگیریم یا غسل کنیم باید به جای آن، عمل دیگری به نام «تیمّم» انجام دهیم که با چگونگی آن نیز آشنا خواهیم شد.

احکام وضو

- ۱- وضو باید «برای انجام فرمان خداوند» باشد و نه به انگیزه‌ی دیگر؛ پس اگر کسی برای خنک شدن یا نشان دادن به دیگران وضو بگیرد، صحیح نیست.
- ۲- در مسح سر، لازم نیست دست بر پوست سر کشیده شود، بلکه بر موی جلوی سر هم صحیح است ولی اگر موی سر، زیاد بلند باشد، باید بیخ مو - جایی که مو رویده - یا پوست سر را مسح کند.
- ۳- برای مسح پا، کشیدن یک انگشت دست بر یک انگشت پا کافی است، ولی بهتر است تمام کف دست بر تمام روی پا کشیده شود.
- ۴- محل مسح (جلو سر و روی پاها) باید خشک باشد، اگر جای مسح تر باشد باید آن را خشک کرد ولی اگر رطوبت آن به قدری کم باشد که مانع از تأثیر رطوبت دست بر آن نباشد اشکالی ندارد.
- ۵- اگر چیزی بر صورت یا دست‌ها باشد که از رسیدن آب به پوست جلوگیری کند، برای وضو باید برطرف شود.
- ۶- وضو باید به همان ترتیبی که بیان شد، انجام شود و چنانچه طور دیگر وضو بگیرد؛ مثلاً دست چپ را پیش از دست راست بشوید، صحیح نیست.
- ۷- وضو گیرنده نباید بین کارهای وضو، زیاد فاصله باندازد یا وضو گرفتن را زیاد طول بدهد.

وضوی جبیره‌ای

- ۱- چیزی که بر زخم می‌بندند و دواپی که بر آن می‌زنند «جبیره» نام دارد.
- ۲- اگر هنگام وضو گرفتن، دست یا صورت‌مان زخم است و آب برای آن ضرر دارد، باید پارچه‌ی پاک، یا چیز دیگری؛ مثلاً چسب بر آن گذاشته و هنگام شستن دیگر جاه‌ها، بر آن قسمت هم دست تر بکشیم.
- ۳- اگر روی زخم بسته شده و نمی‌شود آن را باز کرد، باید هنگام وضو، دست تر بر آن بکشیم و اگر پارچه یا چیزی که روی زخم است، نجس باشد، باید پارچه پاک رویش بگذاریم و دست تر بر آن بکشیم.
- ۴- اگر سر یا پا (محل مسح) زخم باشد، و نتوان روی آن را مسح کرد؛ چنانچه جایی از محل مسح باقی است باید همان قسمت را مسح کنیم؛ مثلاً دو انگشت پا زخم و دیگر انگشتان سالم است، باید بر قسمت سالم دست بکشیم و وضو صحیح است، و اگر جای مسح باقی نیست؛ مثلاً تمام پا، باند پیچی شده است، باید روی همان را مسح کنیم.
- ۵- اگر به جهتی دیگر (غیر از زخم) آب برای اعضای وضو ضرر داشته باشد، باید به همان دستوری که گفته شد، وضوی جبیره‌ای بگیریم.

۶- در وضوی جبیره‌ای نیز، صورت و دست‌ها باید از بالا به پایین شسته شود. پس اگر قسمت بالای دست یا صورت را جبیره پوشانده، ابتدا باید دست بر آن بکشیم و در ادامه، قسمت پایین را بشوییم.

تیمم

اگر آب برای وضو یا غسل موجود نیست،

- یا آب برای بدن ضرر دارد

- یا برای انجام وضو و غسل وقت نباشد

یا ننگه داشتن آب برای آشامیدن و حفظ جان لازم باشد، به جای آن تیمم می‌کنیم؛ یعنی با خضوع تمام در پیشگاه پروردگار عالم، کف هر دو دست را با هم، بر خاک یا سنگ یا ریگ یا کلوخ می‌زنیم و بر پیشانی و دو طرف آن، از جایی که موی سر روییده تا روی ابروها و بالای بینی می‌کشیم و سپس کف دست چپ را بر تمام پشت دست راست (از مچ تا نوک انگشتان) می‌کشیم و بعد از آن کف دست راست را بر تمام پشت دست چپ می‌کشیم. خاک یا چیز دیگری که بر آن تیمم، می‌کنیم باید پاک و تمیز باشد. حضرت علی علیه السلام از تیمم کردن بر خاک‌های کنار کوچه‌ها (که معمولاً آلوده است) نهی فرمود.

چند مسأله

- ۱- تیمم هم مانند وضو و غسل باید برای رضای خداوند و عمل به دستور او انجام شود.
- ۲- برای تیمم باید انگشتر را از دست بیرون آوریم و اگر مانع دیگری در پیشانی یا دست‌ها وجود دارد برطرف کنیم.

لباس نمازگزار

نمازگزار علاوه بر وضو یا غسل یا تیمم که با آن جان و روح خود را پاک می‌کند و صفا می‌بخشد، باید بدن و لباسش هم از آلودگی‌ها پاک باشد.

چه چیزهایی آلوده و نجس هست؟

- ۱- از نظر اسلام، همه چیز پاک است به‌جز برخی از اشیا که آلوده و نجس‌اند و باید از آن‌ها پرهیز کنیم و مواظب باشیم، بدن و لباس و محیط زندگی و غذایی که می‌خوریم آلوده به آن‌ها نباشد.
- ۲- تعداد چیزهای نجس بسیار محدود و اندک است ولی دانستن آن‌ها برای یک فرد مسلمان لازم است، ناگفته نماند، تمام اشیا نجس و آلوده، قابل تطهیر و پاک کردن است، دین اسلام برخی از چیزها را پاک‌کننده می‌داند، که می‌توان با آن‌ها آلودگی را برطرف و نجاست را پاک کرد. بنابراین لازم است بدانیم چیزهای نجس کدام است و راه پاک کردن آن‌ها چیست؟

۳- این چیزها نجس و آلوده هستند:

- ادرار (بول)
- مدفوع (غایط)
- خون انسان و برخی از حیوانات
- سگ
- خوک
- حیوان مرده (مُردار)

به جز این‌ها، چند چیز دیگر نیز جزو نجاسات است که در آینده با آن‌ها آشنا خواهید شد.

- ۱- ادرار و مدفوع انسان و تمامی حیوان‌های حرام گوشت که خون جهنده دارند نجس است.
 - ۲- ادرار و مدفوع حیوان‌های حلال گوشت، مانند گاو و گوسفند و حیوان‌هایی که خون جهنده ندارند؛ مانند مار و ماهی، پاک است.^۱
 - ۳- بول و غائط حیوان‌هایی که گوشت آن‌ها مکروه است پاک می‌باشد؛ مانند اسب و الاغ.^۲
 - ۴- فضله‌ی پرندگان حرام گوشت؛ مانند کلاغ نجس است.^۳
- به فتوای رهبر معظم انقلاب اسلامی، فضله‌ی پرندگان، نجس نیست.^۴
- ۵- حیوان‌های حلال گوشت اگر به دستور اسلام سر بریده شوند گوشت آن‌ها نیز پاک و حلال است ولی اگر خودشان بمیرند یا به غیر دستور اسلام آن‌ها را بکشند، نجس و حرام هستند.
 - ۶- سگ و خوک دو حیوان نجس هستند و کسانی که برای نگهداری از باغ و مزرعه و گله، سگ نگه‌داری می‌کنند، باید مواظبت کنند که در تماس با این حیوان جایی از بدن یا لباس‌شان نجس نشود و چنانچه نجس شد، تطهیر کنند.
 - نیم خورده‌ی این دو حیوان نیز نجس است.
 - ۷- خوردن و آشامیدن چیز نجس، حرام است.

مطهرات (پاک‌کننده‌ها)

چگونه چیز نجس پاک می‌شود؟

تمام اشیای نجس قابل پاک شدن است.
یکی از پاک‌کننده‌ها عبارتست از آب.

۱. العروة الوثقی - ج ۱، ص ۵۵.

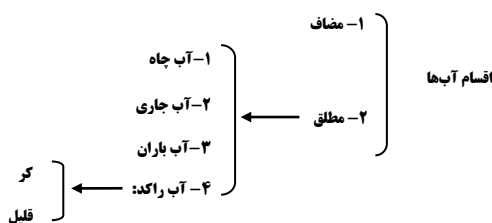
۲. العروة الوثقی - ج ۱، ص ۵۵.

۳. توضیح المسائل، م ۸۵.

۴. راهنمای فتاوا، ص ۱۵.

آب

آب، بسیاری از چیزهای نجس را پاک می‌کند اما اقسام مختلفی دارد که شناخت آن‌ها ما را برای یاد گرفتن بهتر مسایل مربوط به آن کمک می‌کند.

آب مضاف: آبی که از چیزی گرفته باشند (مانند آب سیب و هندوانه) یا با چیزی مخلوط شده باشد، به طوری که به آن، آب نگویند؛ مانند شربت و آبی که زیاد گل‌آلود است که به آن، آب گفته نمی‌شود.
آب مطلق: آبی که مضاف نباشد.

احکام آب مضاف

۱- چیز نجس را پاک نمی‌کند (از مطهرات نمی‌باشد).
 ۲- با برخورد نجاست نجس می‌شود، هرچند نجاست کم باشد و بوی رنگ یا مزه آب عوض نشود.

۳- وضو و غسل با آن باطل است.^۱

اقسام آب مطلق

- آب، یا از آسمان می‌بارد.
 - یا از زمین می‌جوشد.
 - یا نه می‌جوشد و نه می‌بارد.
 به آبی که از آسمان ببارد «باران» گویند.
 و به آبی که از زمین می‌جوشد، اگر جریان داشته باشد «آب جاری» و اگر بدون جریان باشد، «آب چاه» گویند و آب چشمه‌ای که جوشش دارد و جریان ندارد، مانند آب چاه است.

آبی که از زمین نمی‌جوشد و از آسمان نمی‌بارد، «آب راکد» است.
 «آب راکد» اگر مقدار آن زیاد باشد، «گر» و اگر کم باشد «قلیل» است.

اندازه‌ی گُر

حجم: مقدار آبی که اگر در ظرفی که درازا و پهنا و گودی آن هر یک حداقل $\frac{3}{5}$ و جب باشد بریزند پر شود، به مقدار گُر است. ($\frac{2}{875}$ و جب، حدود ۳۳۰۰۰ سانتی‌متر مکعب) وزن: $\frac{377}{419}$ کیلوگرم (تقریباً ۳۸۴ لیتر می‌باشد).
اندازه‌ی آب قلیل: آبی که از گُر کم‌تر باشد قلیل است.
تنها آب مطلق، آلودگی‌ها را پاک می‌کند. گرچه ممکن است آب مضاف چیز کثیفی را تمیز کند ولی هرگز نجس را پاک نمی‌کند.

آب قلیل

۱- آب قلیل با برخورد نجاست نجس می‌شود (روی چیز نجس ریخته شود یا چیز نجس به آن برسد).^۱
۲- اگر آب گُر یا جاری به آب قلیل نجس، متصل شده و با آن مخلوط شود پاک می‌گردد. مثلاً ظرف آب قلیلی که نجس شده زیر شیر آبی که به منبع گُر متصل می‌باشد گذاشته و آب را بر آن باز کرده و با آن مخلوط شود).^۲

آب گُر - جاری - چاه

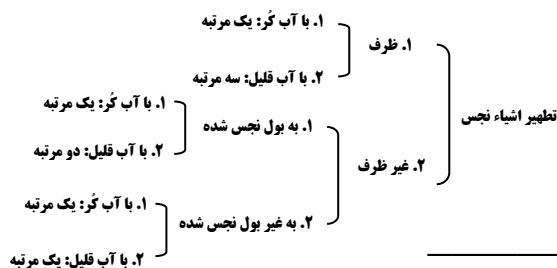
۱- تمام اقسام آب‌های مطلق به جز آب قلیل تا زمانی که بو یا رنگ یا مزه‌ی نجاست نگرفته باشد پاک است و هرگاه بر اثر برخورد با نجاست بو یا رنگ یا مزه‌ی نجاست بگیرد نجس می‌شود (بنابراین، آب جاری، چاه، گُر و حتی باران در این حکم مشترک‌اند).^۳

۲- آب لوله‌های ساختمان‌ها که متصل به منبع گُر می‌باشد در حکم آب گُر است.^۴

برخی از خصوصیات باران

۱- اگر بر چیز نجسی که عین نجس در آن نیست یک بار ببارد پاک می‌شود.
۲- اگر بر زمین نجس ببارد پاک می‌شود.

چگونگی تطهیر اشیای نجس با آب

۱. توضیح المسائل - م ۲۶.

۲. تحریر الوسیله - ج ۱ ص ۱۴، م ۱۱.

۳. تحریر الوسیله - ج ۱ ص ۱۳، م ۴.

۴. توضیح المسائل - م ۳۵.

توضیح:

الف: برای تطهیر اشیا نجس، ابتدا باید عین نجس را برطرف کرده سپس به همان تعداد که در نمودار آمده است آن را آب کشید. مثلاً؛ ظرف نجس را بعد از برطرف کردن آلودگی اگر یک مرتبه در آب گر بشویند کافی است.^۱

ب: آب جاری و چاه در احکامی که برای تطهیر اشیا نجس بیان شد مانند آب گر است.^۲

مکان نمازگزار

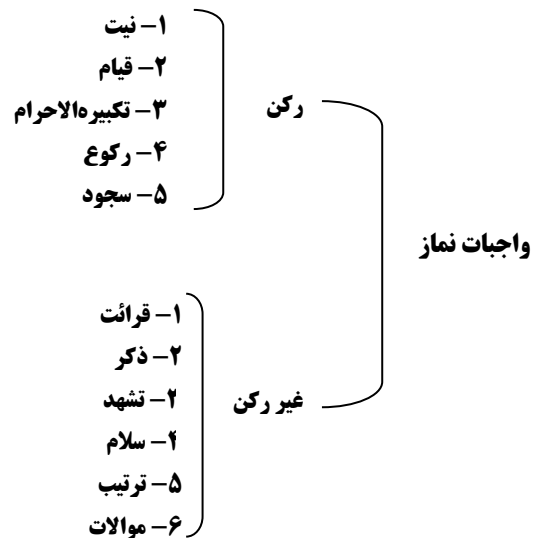
- ۱- مکان نمازگزار باید مباح باشد. یعنی از خودمان باشد، یا اگر ملک شخص دیگری است با اجازه و رضایت صاحبش باشد.
- ۲- جایی که پیشانی را در هنگام سجده بر آن قرار می‌دهد، باید پاک باشد. در سجده، جای پیشانی، زانوها و نوک انگشتان پا، بیش از چهار انگشت بسته، پست و بلند نباشد؛ یعنی بر زمین هموار نماز بخواند.
- ۳- بهترین مکان برای نماز خواندن «مسجد» است.

قبله

خانه‌ی کعبه که در شهر مکه و در مسجدالحرام قرار دارد، «قبله» است و مسلمانان باید رو به آن نماز بخوانند. کسی که بیرون شهر مکه و دور از آن است، اگر طوری بایستد که بگویند رو به قبله نماز می‌خواند، کافی است.

شروع نماز**واجبات نماز**

- ۱- نماز با گفتن «اللَّهُ أَكْبَرُ» شروع می‌شود و با سلام به پایان می‌رسد.
- ۲- آنچه در نماز انجام می‌شود یا واجب است، یا مستحب.
- ۳- واجبات نماز، یازده تا است که برخی رکن و برخی غیر رکن است.

۱. توضیح المسائل، م ۱۷۰.

۲. توضیح المسائل، م ۱۵۰ به بعد.

فرق بین رکن و غیر رکن

ارکان نماز، اجزای اساسی آن به‌شمار می‌رود و اگر یکی از آن‌ها به‌جا آورده نشود، یا اضافه شود، هرچند بر اثر فراموشی هم باشد، نماز باطل است. واجبات دیگر، گرچه انجام آن‌ها لازم است ولی چنانچه از روی فراموشی، کم یا زیاد شود نماز باطل نیست.^۱

احکام واجبات نماز

نیت

هنگامی که نماز را شروع می‌کنیم باید متوجه باشیم که چه نمازی را می‌خوانیم؛ مثلاً نماز ظهر است یا عصر. و آن را تنها برای اطاعت فرمان خداوند بزرگ به‌جا آوریم. این همان «نیت» است که از اجزای اصلی نماز به‌شمار می‌آید.

۱- نمازگزار، از آغاز تا پایان نماز، باید بداند چه نمازی می‌خواند و آن را برای انجام فرمان خداوند عالم به‌جا آورد.^۲

۲- به زبان آوردن نیت، لازم نیست، ولی چنانچه به زبان هم بگوید اشکال ندارد.^۳

۳- نماز، باید از هرگونه ریا و خودنمایی به دور باشد، یعنی نماز را تنها برای انجام دستور خداوند به‌جا آورد و چنانچه تمام نماز یا قسمتی از آن، برای غیر خدا باشد، باطل است.^۴

• تکبیره الاحرام

نماز با گفتن «اللَّهُ أَكْبَرُ» آغاز می‌شود و به آن «تکبیره الاحرام» می‌گویند، اعلام بزرگی پروردگار و دوری جستن از تمام قدرت‌های دروغین است. گفتن «اللَّهُ اکبر» در آغاز نماز به معنای جدایی از غیر خدا و پیوستن به اوست.

هنگام گفتن «اللَّهُ اکبر» مستحب است، دست‌ها را تا مقابل گوشها بالا ببریم.

• قیام (ایستادن)

۱- واجب است پیش از گفتن تکبیره الاحرام و بعد از آن مقداری بایستد تا یقین کند که تکبیر را در حال قیام گفته است.^۵

۲- قیام پیش از رکوع که به آن قیام متصل به رکوع گفته می‌شود، از ارکان نماز است و بدان معنی است که نمازگزار از حالت ایستاده به رکوع برود، بنابراین اگر رکوع را

۱. توضیح المسائل، م ۹۴۲.

۲. همان مدرک.

۳. توضیح المسائل، م ۹۴۳.

۴. توضیح المسائل، م ۹۴۶ - ۹۴۷.

۵. توضیح المسائل، م ۹۵۹.

- فراموش کند و بعد از قرائت به سجده برود و قبل از وارد شدن به سجده یادش بیاید، باید کاملاً بایستد سپس به رکوع برود و پس از آن سجده‌ها را به‌جا آورد.^۱
- ۳- در حال تکبیره الاحرام و قرائت نباید بدن را حرکت دهد، یا به چیزی تکیه کند، یا پاها را زیاد باز بگذارد.^۲
- ۴- نمازگزار باید موقع ایستادن هر دو پا را بر زمین بگذارد، ولی لازم نیست سنگینی بدن روی هر دو پا باشد و اگر روی یک پا هم باشد اشکال ندارد.^۳
- ۵- کسی که به‌هیچ‌وجه نتواند ایستاده نماز بخواند، باید نشسته و رو به قبله نماز بخواند، و اگر نشسته هم نتواند نماز بخواند، باید خوابیده نماز بخواند.^۴
- ۶- واجب است بعد از انجام رکوع به‌طور کامل بایستد و سپس به سجده برود و چنانچه این قیام عمداً ترک شود نماز باطل است.^۵

• قرائت

پس از گفتن «الله اکبر» سوره‌ی حمد را می‌خوانیم:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ * الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ *
 مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ * إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ
 اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ * صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ *

پس از سوره‌ی حمد، یک سوره‌ی دیگر از قرآن را می‌خوانیم، به عنوان نمونه، می‌توان سوره توحید را خواند:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ * اللَّهُ الصَّمَدُ *
 لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ * وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ

پسرها و مردان باید در نماز صبح و مغرب و عشا، حمد و سوره را (در رکعت اول و دوم) بلند بخوانند و دختران و خانم‌ها در صورتی که نامحرم صدای‌شان را بشنود باید آهسته بخوانند و همه‌ی نمازگزاران باید حمد و سوره‌ی نماز ظهر و عصر، را آهسته بخوانند. انسان باید نماز را یاد بگیرد که غلط نخواند و کسی که اصلاً نمی‌تواند صحیح آن را یاد بگیرد، هر طور که می‌تواند بخواند و بهتر آن است که نماز را به جماعت به‌جا آورد.

۱- اگر نمازگزار در جایی که نماز را باید بلند بخواند، عمداً آهسته بخواند یا در جایی که باید آهسته بخواند، عمداً بلند بخواند، نمازش باطل است، ولی اگر از روی فراموشی یا ندانستن مسأله باشد، صحیح است.^۱

۱. توضیح المسائل، م ۹۶۰.

۲. توضیح المسائل، م ۹۶۱ و ۹۶۳ و ۹۶۴.

۳. توضیح المسائل، م ۹۶۳.

۴. توضیح المسائل، م ۹۷۰ و ۹۷۱.

۵. تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۱۶۲، م ۱؛ و العروه الوثقی، ج ۱، ص ۶۶۵، الرابع.

- ۲- اگر در نماز یکی از چهار سوره‌ای را که آیه‌ی سجده واجب دارد عمداً بخواند نمازش باطل است.^۲
- * **سوره‌های سجده‌دار قرآن:** ^۳ سوره‌ی ۳۲ (سجده) آیه‌ی ۱۵ - سوره‌ی ۴۱ (فُصِّلَتْ) آیه‌ی ۳۷ - سوره‌ی ۵۳ (نجم) آیه‌ی آخر - سوره‌ی ۹۶ (عَلَق) آیه‌ی آخر
- ۳- اگر در بین خواندن حمد و سوره بفهمد اشتباه کرده است، (مثلاً می‌بایست بلند می‌خواند ولی آهسته خوانده است) لازم نیست مقداری را که خوانده، دوباره بخواند.^۴
- ۴- اگر انسان، کلمه‌ای را صحیح بداند، مثلاً کلمه‌ی «عَبْدُهُ» را در تشهد «عَبْدَهُ» می‌دانسته و در نماز همان‌طور بخواند، و بعد بفهمد غلط خوانده است، لازم نیست نماز را دوباره بخواند.^۵
- ۵- در برخی موارد نمازگزار در رکعت اول و دوم، نباید سوره بخواند و تنها به خواندن حمد اکتفا می‌کند:
اول) وقت نماز تنگ باشد.
دوم) ناچار باشد که سوره نخواند، مثلاً بترسد اگر سوره را بخواند دزد یا درنده، یا چیز دیگری به او صدمه بزند.^۶
- ۶- در تنگی وقت باید تسبیحات اربعه را یک مرتبه بگوید.^۷

• رکوع

- پس از تمام شدن حمد و سوره، سر به رکوع خم می‌کنیم، تا جایی که دست‌ها به زانوها برسد و می‌گوییم:
- «سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ وَ بِحَمْدِهِ» و یا سه مرتبه می‌گوییم: «سُبْحَانَ اللَّهِ»
۱. در رکوع باید به مقدار ذکر واجب، بدن آرام باشد.^۸
 ۲. اگر پیش از آن که به مقدار رکوع خم شود و بدن آرام گیرد، عمداً ذکر رکوع را بگوید، نمازش باطل است.^۹
 ۳. اگر پیش از تمام شدن ذکر واجب، عمداً سر از رکوع بردارد نمازش باطل است.^۱

۱. توضیح المسائل، م ۹۹۵.

۲. توضیح المسائل، م ۹۸۳.

۳. تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۲۸-۳۹.

۴. همان مدرک

۵. توضیح المسائل، م ۱۰۰۱.

۶. توضیح المسائل، م ۹۷۹.

۷. توضیح المسائل، م ۱۰۰۶.

۸. توضیح المسائل، م ۱۰۳۰.

۹. توضیح المسائل، م ۱۰۳۲.

۴. بعد از تمام شدن ذکر رکوع، باید بایستد و بعد از آن که بدن آرام گرفت به سجده برود و اگر عمداً پیش از ایستادن، یا پیش از آرام گرفتن بدن به سجده برود نمازش باطل است.^۲

وظیفه‌ی کسی که نمی‌تواند به‌طور معمول رکوع کند:

۱. کسی که نمی‌تواند به مقدار رکوع خم شود باید به هر اندازه که می‌تواند، برای رکوع خم شود.
۲. کسی که اصلاً نتواند برای رکوع خم شود باید نشسته رکوع کند.
۳. کسی که نمی‌تواند نشسته رکوع کند باید ایستاده نماز بخواند و برای رکوع، با سر اشاره کند.^۳

• سجده

وقتی سر از رکوع برداشتیم، می‌ایستیم و آن‌گاه به سجده می‌رویم و هفت عضو بدن؛ یعنی پیشانی، کف دو دست، سر زانوها و نوک انگشتان بزرگ پا را بر زمین گذاشته و می‌گوییم:

«سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى وَ بِحَمْدِهِ»

یا «سُبْحَانَ اللَّهِ» را سه مرتبه تکرار می‌کنیم.

در سجده‌ی نماز، باید پیشانی را روی خاک یا سنگ یا چیزهای دیگری از زمین بگذاریم.

۱. در سجده باید به مقدار ذکر واجب، بدن آرام باشد.^۴
۲. اگر پیش از آن که پیشانی به زمین برسد و آرام گیرد عمداً ذکر را بگوید نماز باطل است و چنانچه از روی فراموشی باشد، باید دوباره در حال آرام بودن، ذکر را بگوید.^۵
۳. بعد از تمام شدن ذکر سجده‌ی اول باید بنشینند تا بدن آرام گیرد و دوباره به سجده رود.^۶
۴. اگر پیش از تمام شدن ذکر، عمداً سر از سجده بردارد، نماز باطل است.^۷
۵. اگر همراه با شست پا، انگشتان دیگر هم بر زمین باشد مانع ندارد.
۶. در سجده باید پیشانی را بر زمین، یا آنچه از زمین می‌روید ولی خوراکی یا پوشاکی نیست قرار دهد.^۸

۷. نمونه‌هایی از چیزهایی که سجده بر آنها صحیح است:

۱. توضیح المسائل، م ۱۰۳۳.

۲. توضیح المسائل، م ۱۰۴۰.

۳. توضیح المسائل، م ۱۰۳۷.

۴. توضیح المسائل، م ۱۰۵۰.

۵. توضیح المسائل، م ۱۰۵۱ و ۱۰۵۲.

۶. توضیح المسائل، م ۱۰۵۶.

۷. توضیح المسائل، م ۱۰۵۲.

۸. توضیح المسائل، م ۱۰۷۶.

- * خاک
- * سنگ
- * گل پخته
- * گچ
- * چوب

احکام سجده

۱. سجده کردن برای غیر خداوند حرام است.^۱
۲. سجده بر چیزهایی که از زمین می‌روید و خوراک حیوان است، مثل علف و کاه صحیح است.^۲
۳. سجده بر کاغذ، اگر چه از پنبه و مانند آن ساخته شده باشد صحیح است.^۳
۴. برای سجده، بهتر از هر چیز تربت حضرت سیدالشهدا. علیه السلام می‌باشد و بعد از آن بدین ترتیب:

- * خاک
- * سنگ
- * گیاه^۴

۵. اگر در سجده اول، مهر به پیشانی چسبید و بدون این که مهر را بردارد دوباره به سجده برود نماز باطل است.

وظیفه‌ی کسی که نمی‌تواند به‌طور معمول سجده کند:

- ۱- کسی که نمی‌تواند پیشانی را به زمین برساند، باید به قدری که می‌تواند خم شود و مهر را بر جای بلندی مثل بالش، بگذارد و سجده کند، ولی باید کف دست‌ها و زانو‌ها و انگشتان پا را به‌طور معمول بر زمین بگذارد.
- ۲- اگر نمی‌تواند خم شود باید برای سجده بنشیند و با سر اشاره کند، ولی احتیاط واجب آن است که مهر را بالا بیاورد و پیشانی را بر آن بگذارد.

سجده دوم

پس از سجده‌ی اول، می‌نشینیم و بار دیگر به سجده رفته و سجده‌ی دوم را مانند سجده‌ی اول به‌جا می‌آوریم. با تمام شدن سجده‌ی دوم، یک رکعت نماز به پایان می‌رسد؛ یعنی تا بدین‌جا، رکعت اول نماز را خوانده‌ایم، بنابراین به‌طور خلاصه، رکعت اول نماز عبارت است از:

- ۱- تکبیرة الاحرام (گفتن «الله اکبر» در آغاز نماز).

۱. توضیح المسائل، م ۱۰۹۰.

۲. توضیح المسائل، م ۱۰۷۸.

۳. توضیح المسائل، م ۱۰۸۲.

۴. توضیح المسائل، م ۱۰۸۳.

۲- قرائت (خواندن حمد و سوره).

۳- رکوع و ذکر آن.

۴- دو سجده و ذکر آن‌ها.

رکعت دوم نماز

پس از رکعت اوّل نماز، بدون آن که صورت نماز به هم بخورد و یا فاصله‌ای ایجاد شود، از جا برخاسته و حمد و سوره را همان گونه که در رکعت اوّل نماز گفته شد می‌خوانیم.

قنوت

در رکعت دوم نمازهای روزانه، بعد از تمام شدن حمد و سوره و قبل از رکوع، مستحب است، دست‌ها را روبه‌روی صورت گرفته و دعایی بخوانیم؛ این عمل را «قنوت» گویند.

در قنوت می‌توان این دعا را خواند:

رَبَّنَا إِنَّا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَفِي الآخِرَةِ حَسَنَةٌ ي وَفِنَا عَذَابِ النَّارِ

پیامبر خداصلی الله علیه و آله فرمود:

«کسی که قنوت نمازش طولانی‌تر باشد، حسابرسی او در روز قیامت راحت‌تر است.»

پس از قنوت، رکوع و سجده‌ها را مانند رکعت اوّل به جا می‌آوریم.

تشهّد

در رکعت دوم هر نماز، پس از تمام شدن سجده دوم باید در حالی که رو به قبله

نشسته‌ایم، «تشهّد» بخوانیم؛ یعنی بگوییم:

اشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ

وَ اَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ

تا این جا رکعت دوم نماز هم تمام می‌شود و اگر نماز دو رکعتی باشد؛ مانند نماز صبح، بعد

از تشهّد، با گفتن سلام، نماز را تمام می‌کنیم؛ یعنی می‌گوییم:

السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ

السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ

السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ

چنانچه نمازی که می‌خوانیم سه رکعتی (نماز مغرب) یا چهار رکعتی باشد، (مانند نماز

عشا) باید در رکعت دوم، بعد از خواندن تشهّد، بدون آن که سلام نماز را بگوییم، بایستیم و

رکعت سوم نماز را بخوانیم.

رکعت سوم

رکعت سوم نماز هم مانند رکعت دوم است، با این تفاوت که در رکعت دوم باید حمد و

سوره بخوانیم، ولی در رکعت سوم، سوره و قنوت ندارد و فقط «حمد» را می‌خوانیم و یا به

جای حمد، سه مرتبه «تسبیحات اربعه» می‌خوانیم؛ یعنی این جمله را سه مرتبه می‌گوییم:

سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ

پس از آن، رکوع و سجده‌ها را مانند رکعت قبل به‌جا می‌آوریم. تا این‌جا رکعت سوم نماز هم تمام می‌شود چنانچه نمازی که می‌خوانیم سه رکعتی است (مثل نماز مغرب) بعد از سجده دوم، با گفتن تشهد و سلام، نماز را تمام می‌کنیم. البته توجه داشته باشیم که در رکعت سوم و چهارم هر نماز، سوره‌ی حمد یا تسبیحات را باید آهسته بخوانیم.

رکعت چهارم

اگر نمازی که می‌خوانیم چهار رکعتی باشد؛ یعنی: نماز ظهر یا عصر- یا عشا؛ پس از سجده‌ها (در رکعت سوم) بدون آن که تشهد یا سلام را بخوانیم، می‌ایستیم و رکعت چهارم را مانند رکعت سوم انجام می‌دهیم و در پایان نماز؛ یعنی پس از سجده دوم می‌نشینیم و تشهد و سلام را می‌خوانیم و نماز را تمام می‌کنیم.

برخی از مستحبات نماز

- ۱- پس از تمام شدن قرائت و قبل از رکوع، مستحب است «الله اکبر» بگوییم.
- ۲- بعد از برخاستن از رکوع، مستحب است «الله اکبر» بگوییم و بهتر است این جمله را هم بگوییم: «سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ».
- ۳- قبل از سجده‌ها و بعد از آنها، مستحب است «الله اکبر» بگوییم.
- ۴- بین دو سجده، مستحب است بگوییم: «أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ رَبِّي وَأَتُوبُ إِلَيْهِ»
- ۵- در پایان هر رکعت و هنگام برخاستن برای رکعت بعد، مستحب است بگوییم: «بِحَوْلِ اللَّهِ وَ قُوَّتِهِ أَقُومُ وَ أَقْعُدُ».

غسل

گاهی طهارت لازم برای نماز، با غسل است. کسی که به هر دلیلی، غسل بر او واجب شود، باید تمام بدن را بشوید، که به دو صورت می‌توان انجام داد: «ترتیبی» و «ارتماسی».

غسل ترتیبی

در غسل ترتیبی ابتدا سر و گردن و بعد نیمه‌ی راست بدن و سپس نیمه‌ی چپ شسته می‌شود.

برای غسل کافی است در شستن هر قسمت از بدن، با ریختن یک یا چند مشت آب و کشیدن دست، تمام بدن را همان‌گونه که در وضو شسته می‌شود، بشوید. غسل هم، مانند وضو باید برای اطاعت دستور خداوند انجام شود.

غسل ارتماسی برای غسل ارتماسی، باید آب به قدری باشد که تمام بدن زیر آب برود.

پس اگر به قصد غسل کردن و اطاعت فرمان خداوند داخل نهر آب یا استخر یا دریا رفته و آب تمام بدن را فراگیرد غسل صحیح است.

روزه

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ
 «ای مؤمنان، روزه بر شما واجب شده، چنانچه بر پیشینیان شما واجب بوده، تا پرهیزکار شوید».^۱

تعریف روزه

روزه آن است که انسان از «اذان صبح» تا «مغرب» برای اطاعت از فرمان خدا، از برخی کارها - که شرح آن خواهد آمد - پرهیزد.

فواید روزه

روزه گرفتن فواید بی‌شماری دارد. به مواردی از آن اشاره می‌شود:

۱. صبر و بردباری
۲. فروتنی
۳. بی‌نیازی از دیگران و عزّت نفس
۴. تقویت اراده
۵. سلامتی بدن
۶. تقوا و دوری از گناه
۷. کم‌خوری و همدردی با محرومان

نیت روزه

- ۱- نیت روزه این است که برای انجام دستور خداوند عالم، از اذان صبح تا مغرب کارهای باطل‌کننده‌ی روزه را انجام ندهد.^۲
- ۲- انسان می‌تواند در هر شب ماه رمضان برای روزه‌ی فردای آن، نیت کند، و بهتر است در شب اوّل ماه، روزه‌ی همه‌ی ماه را نیت کند.^۳
- ۳- در روزه‌ی واجب، اگر به واسطه‌ی عذری؛ مانند فراموشی یا سفر، نیت روزه نکرده باشد، در صورتی که کاری که روزه را باطل می‌کند انجام نداده باشد، تا ظهر می‌تواند نیت روزه کند.^۴

۱. سوره‌ی بقره، آیه‌ی ۱۸۳

۲. توضیح‌المسائل، م ۱۵۵۰.

۳. توضیح‌المسائل، م ۱۵۵۰.

۴. توضیح‌المسائل، م ۱۵۵۴ و ۱۵۶۱.

مبطلات روزه

به کارهایی که روزه را باطل می‌کند و روزه‌دار از اذان صبح تا اذان مغرب باید از آنها خودداری کند، «مبطلات روزه» گویند.

تعدادی از کارهایی که روزه را باطل می‌کند:

- ۱- خوردن و آشامیدن.
 - ۲- رساندن غبار غلیظ به حلق.
 - ۳- فرو بردن تمام سر در آب.
 - ۴- دروغ بستن به خدا و پیغمبر و جانشینان او.^۱
 - ۵- قی کردن (استفراغ) از روی عمد.
- اینک به بیان برخی از احکام مبطلات روزه می‌پردازیم.

• خوردن و آشامیدن

- ۱- اگر روزه‌دار به سبب فراموشی، چیزی بخورد یا بیاشامد، روزه‌اش باطل نمی‌شود.^۲
- ۲- مسواک کردن با خمیر دندان در حال روزه، اشکال ندارد ولی باید از فرورفتن آب دهان هنگام مسواک زدن جلوگیری شود.
- ۳- فرو بردن آب دهان. هرچند زیاد باشد روزه را باطل نمی‌کند.^۳

• رساندن غبار غلیظ به حلق

- ۱- اگر روزه‌دار غبار غلیظی به حلق برساند، روزه‌اش باطل می‌شود، چه غبار خوراکی‌ها باشد؛ مانند آرد یا غیرخوراکی مانند خاک.

• فرو بردن سر در آب

- ۱- اگر روزه‌دار از روی آگاهی، تمام سر را در آب فرو برد، روزه‌اش باطل است.^۴
- ۲- اگر روزه‌دار، بی‌اختیار در آب بیفتد یا شخص دیگری به زور سر او را در آب فرو برد، روزه‌اش باطل نمی‌شود.^۵
- ۳- شنا کردن در حال روزه، اشکال ندارد ولی روزه‌دار باید از رسیدن آب به حلق، و فرو بردن تمام سر در زیر آب خودداری کند.

۱. توضیح المسائل، م ۱۵۷۲.

۲. توضیح المسائل، م ۱۵۷۵.

۳. توضیح المسائل، م ۱۵۷۹.

۴. توضیح المسائل، م ۱۶۰۸ و ۱۶۱۲.

۵. توضیح المسائل، م ۱۶۱۳ و ۱۶۱۵.

• دروغ بستن به خدا و پیغمبر

- ۱- اگر روزه‌دار، به خداوند یا پیغمبر صلی الله علیه و آله یا یکی از جانشینان آن حضرت عمداً نسبت دروغ بدهد، روزه‌اش باطل است.^۱
- ۲- اگر روزه‌دار به سایر پیامبران (ع) یا حضرت زهرا (ع) عمداً نسبت دروغ بدهد، بنابر احتیاط واجب روزه‌اش باطل است.

قضا و کفاره

* اگر انسان، روزه را در وقت آن نگیرد، باید به جای آن، روز دیگری، روزه بگیرد که به آن «روزه‌ی قضا» گویند.

* کفاره، همان جریمه‌ای است که برای نگرفتن روزه یا باطل کردن آن، معین شده است. کفاره، روزه یکی از سه مورد زیر است:

- ۱- آزاد کردن یک برده
- ۲- دو ماه (۶۰ روز) روزه گرفتن که سی و یک روز آن باید پی‌درپی باشد.
- ۳- به شصت نفر فقیر یک وعده غذا بدهد تا سیر شوند، یا به هر یک از آنها یک مد (۷۵۰ گرم) طعام بدهد.^۲

روزه‌ی مسافر

مسافری که باید نماز را شکسته بخواند، نباید در آن سفر روزه بگیرد، ولی باید قضای آن را به‌جا آورد. مسافری که نمازش را تمام می‌خواند؛ مانند کسی که شغل او سفر است، باید در سفر روزه بگیرد.^۳

۱. توضیح المسائل، م ۱۵۹۶.

۲. توضیح المسائل، م ۱۶۶۰.

۳. توضیح المسائل، م ۱۷۱۴.